

**XVIII – XIX ASR OXIRIGACHA DAVRDA SHIMOLIY SURXON VOHASIDAGI
BEKLIKARNING MA'MURIY-HUDUDIIY BO'LINISHI**

Boynazarova Dilfuza Sa'dullayevna

Oltinsoy tumani 54-umumiy o'rta ta'lim maktabining tarix fani o'qituvchisi.

tel: +99891-233-36-19.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15477926>

Annotatsiya. Surxon vohasida esa Sherobod, Denov, Boysun, Sarijo'y va Yurchi kabi beklklar bo'lgan va bular turli davrlarda tashkil etilib yugatilib turilgan. Ushbu maqolada esa Surxon vohasining shimoliy qismida joylashgan beklklarni tadqiq qilamiz.

Kalit so'zlar: Sherobod, Denov, Boysun, Sarijo'y, Yurchi, Sina, Qarluq, Po'stindara, Xidrasha (Xidirsho), Do'rmon va Garda'rg'on.

Аннотация. В сурхандарьинском оазисе были такие бекства, как Шерабад, Денов, Бойсун, Сариджой и Юрчи, которые были созданы и утрачены в разные периоды. В этой статье мы исследуем бекства, расположенные в северной части Сурхандарьинского оазиса.

Ключевые слова: Шерабад, Денов, Бойсун, Сариджой, Юрчи, Сина, Карлук, Постндара, Хидраш (Хидирша), Дорман и Гардакурган.

Abstract. In Surkhan Oasis, however, there were stations such as Sherabad, Denov, Boysun, Sarijoy and Yurchi, and these were tshkililildi yugatli at different times. And in this article we will research the stations located in the northern part of the Surkhan Oasis.

Keywords: Sherabad, Denov, Boysun, Sarijoy, Yurchi, Sina, Qarluq, Poshindara, Khidrasha (Khidirsho), Durmon and Garda'rg'an.

Buxoro amirligi XVIII - XIX asrlarda ma'muriy-hududiy jihatdan beklklarga (viloyat) bo'lingan. Buxoro amirligining sharqiy hududllari va budungi Surxondayo viloyati hududlari ilmiy adabiyotlarda "Sharqiy Buxoro yerlari" deb nomlangan. Buxoro amirligi qo'shbegisining 1915-yilgi ma'lumotiga ko'ra, Sharqiy Buxoroda Boysun, Sherobod, Sarijo'y, Dehnov, Hisor, Qo'rg'on-tepa, Baljuvon, Ko'lob, Darvoz beklklari joylashgan bo'lib, ular "viloyat" deb atalgan. Har bir viloyat amlok-dorliklarga bo'lingan.

Surxon vohasida esa Sherobod, Denov, Boysun, Sarijo'y va Yurchi kabi beklklar bo'lgan va bular turli davrlarda tshkil etilib yugatilib turilgan. Ushbu maqolada esa Surxon vohasining shimoliy qismida joylashgan beklklarni tadqiq qilamiz.

Surxon vohasining Denov beklkligi XVI - XVII asr o'rtalarida Buxoro amirligining Hisor hokimligi mulki hisoblangan. Rus sayyohi A.Mayev Hisor o'lkasi 9 beklkka bo'lingani haqida ma'lumot bergan. Sayyohning ta'kidlashicha, quyidagi beklklar bo'lgan: Boysun, Sherobod, Denov, Yurchi, Hisor, Baljuvon, Ko'lob, Qo'rg'on-tepa, Qabodiyon va Darband. Tarixiy manbalarda qayd etilishicha, Hisor mustaqil mulklik bo'lgan davrda ham uning siyosiy-ma'muriy markazi Surxon vohasi edi. Denov vohadagi eng qulay geografik hududda joylashgan, iqlimi, suv resurslari dehqonchilik qilish uchun nihoyatda qulay, sarhaddari Hisortog' qo'ltiqlarigacha cho'zilgan iqtisodiy va strategik ahamiyatga ega beklk edi. Shu sababli ko'plab tarixchi, sharqshunos, tadqiqotchilar Denovning strategik o'rniga yuqori baho berganlar.

Topograf L.F.Kostenkoning yozishicha: «Denov Hisor o'lkasining mahalliy aholi markazlari bilan bog'lanadigan qulay hududda joylashib, inchunun, Surxon voha sining yuqori oqimidagi butun aholi yashaydigan markazlarni bog'laydigan boy madaniy taraqqiyotga ega, hosildor tuproqli joy». Polkovnik D.N.Logofet yozadi: «Denov Hisor o'lkasidagi yirik, ahamiyatli, mashhur shaharlardan biridir. Eng muhimi, birinchidan, harbiy qal'a sifatida butun vohaning janubidagi himoya tayanchi bo'lsa, ikkinchidan, savdo shahri sifatida ulug'vor ahamiyat kasb etadi. Uchinchidan, Hisor o'lkasining beklik markazi sifatida faoliyat ko'rsatadi».

Hisor o'lkasi Buxoro amirligi kuch-qudratli bo'lgan davrda unga bo'ysungan, kuchsizlangan vaqtda birdaniga o'z mustaqilligini e'lon qilgan. Tarixiy manbalarda qayd etilishicha, amir Nasrullo tomonidan Denov begi etib Abdulkarim dodxoh tayinlangan. Amir rus qo'shinidan mag'lubiyatga uchrab, kuchsizlangan vaziyatda unga bo'ysunishni istamagan.

Umuman, Buxoro amiriga qarshi harakat markazida hamisha Denov shahri turgan.

Sherobod bekligidagi singari Denov bekligida ham ijtimoiy-siyosiy vaziyat tufayli amlolik soni o'zgarib turgan. XVIII asr ikkinchi yarmidan XIX asr o'rtalariga qadar beklikda quyidagi amloliklar bo'lgan: Sina, Qarluq, Po'stindara, Xidrasha (Xidirsho), Do'rmon va Gardaqo'rg'on. Amloliklarda quyidagi miqdorda aholi yashagan. Sina 1130 xo'jalik, 5650 kishi, Qarluq 610 xo'jalik, 3050 kishi, Po'stindara 365 xo'jalik, 1775 kishi, Xidirsho 485 xo'jalik, 2425 kishi, Do'rmon 295 xo'jalik, 1475 kishi, Gardaqo'rg'on 325 xo'jalik, 1475 kishi, jami 4595 xo'jalik, 25525 kishi. Gardaqo'rg'on amlokdorligi Denov shahrining rabotini ham o'z ichiga oladi. Shuning uchun Denov shahrida 90 xo'jalik turgan, unga qal'a ahli ham kirgan. Denov bekligining Qarluq amlokdorligidagi Mirshodi qishlog'i tarixiy manbalarda ko'p tilga olingan. Avvalambor, u Boysun Denov yo'lida joylashgan. Qishloqda chorva mollari bozori bo'lib, Janubi-Sharqiy Tojikistondan mollar olib kelingan. Bu yerga nafaqat Buxoro, balki butun O'rta Osiyodan chorva mollari xarid qilishga savdogarlar kelishardi. Sabab, chorva mollari narxi uncha yuqori bo'lmagan. Masalan, 1889 yili qo'y 20-30 tanga, echki 15-20 tanga, yirik shoxli mol 40-50 tanga, ot 120-150 tanga, tuyalar 250-350 tanga sotilgan.

XIX asr o'rtalariga qadar mavjud bo'lgan beklardan biri Yurchidir. Yurchi Denovdan 8 km shimolda joylashgan. Yurchi turkcha «yo'l boshlovchi» yoki «oqsoqol» degan ma'noni anglatadi. Bu yerda dehqonchilik qilish uchun Xo'jaipok suvidan foydalanilgan. Beklik amloliklari haqida manbalarda quyidagi ma'lumot berilgan. Arxeolog olim Z. Xoliqov Sangardak, Poshor, Chambuloq, O'rtaqo'ri, Yurchi shahri, Y.Avazov Sangardak, Poshor, Chambuloq, O'rtakuri, Yurchi; F.Ochildiyev Sangardak, Poshor, Chambuloq va Yurchi shahrini amloliklar sifatida keltirib o'tgan. Umuman, Yurchi bekligi Denov bekligi tarkibiga kirishi arafasida 5 amlolik bo'lgan: Sangardakda 48 hovli, 240 kishi, Poshorda 48 hovli, 240 kishi, Chambuloqlarda 16 hovli, 80 kishi, O'rtaqurida 16 hovli, 80 kishi, Yurchi shahrida 200 hovli, 1200 kishi.

Yurchi shahri o'rta asrlardagi Sangardak o'rnida, ya'ni Qizilsuvning chap qirg'og'ida barpo etilgan. XIX asr ikkinchi yarmidan beklik Denovga qaram amlolik sifatida mavjud edi. D.N.Logofet Yurchi shahrini Denov bekligining yirik amlokdorligi va obod shahri sifatida e'tirof etgan, shaharda 2000 aholi yashaganini ta'kidlagan. Yurchi Denov shahridan 3-4 tosh (1 tosh - 8,5-9 km) masofada joylashganligini va Yurchi qo'rg'oni Denov qo'rg'oniga nisbatan mustahkam va savlatli bo'lganligini qayd etgan.

Qashqadaryo vohasida Kesh va Kitob qanday ahamiyatga ega bo'lsa, Surxon vohasida Denov va Yurchi shahar va qo'rg'onlari shunday muhim ahamiyatga ega edi. Yuqorida ta'kidlaganimizdek, XIX asrning ikkinchi yarmiga kelib Yurchi bekligi tugatilib, Denov bekligi tarkibiga qo'shib yuborildi. Bu davrda Denov beklikligida amloliklar soni o'n bittaga yetdi.

Sangardak, Poshor, Chambuloq, O'rtaqo'ri, Yurchi, Sina, Qorliq, Pustindara, Xidirsho, Do'rmon, Gardiqo'rg'on.

XIX asrning 70-yillarida Denov bekligi tarkibida yana o'zgarish yuz berib, O'rtaqo'ri, Poshor, Chambuloq va Yurchi amloliklari Sarijo'y beklikligiga o'tkazildi. Qisqa vaqt beklik sifatida faoliyat ko'rsatgan Sarijo'y bekligi tarixiy manbalarda qayd etilgan. Xususan, Sharqiy Buxoro bekliklari XIX asrning 70- yillarida Buxoro amirligi tarkibiga qo'shib olingan vaqtda Sarijo'y beklik sifatida e'tirof etilgan. Haqiqatan, Buxoro amiri tomonidan Hisor begi Ostanaqul qo'shbegiga otaliq unvonini berish bilan birga Sarijo'y, Sariosiyo, O'rtaqo'ri, Poshor, Chambuloq va Yurchi amloliklarini tanho sifatida beradi. Ostanakul qo'shbegi esa, o'z navbatida, mana shu olti amlolikni o'g'liga beklik sifatida beradi va shu tariqa yangi Sarijo'y bekligi tashkil topadi. Sarijo'y alohida beklik bo'lsa-da, uning ham siyosiy, ham iqtisodiy nazorati to'liq Ostanaqul qo'shbegi nazoratida bo'lgan. 1887 yili Sarijo'y bekligi tugatilib, Sarijo'y va Sariosiyo amloliklari Hisor bekligi tarkibiga, O'rtaqo'ri, Poshor. Chambuloq va Yurchi Denov bekligi tarkibiga o'tkaziladi.

Xullas, birinchidan, Surxon vohasi bekliklarining ma'muriy boshqaruv tizimi Buxoro amirligi manfaatlari nuqtayi nazaridan tashkil etilgandi. Ikkinchidan, ma'muriy-hududiy boshqaruv Buxoro amirligi tomonidan beklik markazi va u bilan tutash amloliklar joylashuvi, xo'jaligi, aholisi soni, milliy tarkibi hisobga olingan holda shakllantirilgan, ijtimoiy-iqtisodiy manfaatlar e'tiborga olinmagandi. Uchinchidan, Buxoro amiri tomonidan boshqarilgan ma'muriy-hududiy boshqaruv tizimiga ushbu sohadan xabardor, aniq bilim va tajribaga ega mutaxassislar tayyorlanmagan va lavozimlarga layoqatli mutaxassislar qo'yilmagan.

To'rtinchidan, har bir amlolik va beklikning boshqaruv tizimi bilan bog'liq qonunlar yaratilmagani tufayli ushbu boshqaruv tizimi faqat yagona qonunga, ya'ni og'zaki, to'g'ridan to'g'ri ko'rsatma berishga asoslangan hamda mas'uliyat his etilmagan.

REFERENCES

1. Qobulov E.A. Sharqiy Buxoro tarixi. Toshkent-2021-yil
2. Ananyev A.G. Sherobod vohasi yerlarini Surxon vohasi yordamida sug'orish loyihasi. Toshkent. 2002-y
3. X.S.Termiziy. Dastur ul-muluk. Toshkent-1997.
4. Muhammadjonov A.R. Населенные пункты Бухарского эмирата. - Ташкент: Университет, 2001. - 416 б.
5. Jumayev, M. (2024). SURXONDARYO VILOYATIDAGI BA'ZI TOPONIMLAR VA ULARNING TAHLILI. Modern Science and Research, 3(12), 953-955.
6. Erkin o'g'li, J. M. (2023). TOPONOMIKANING ASOSIY BO'LIMLARI VA ULARNING TARIX UCHUN AHAMIYATI. Better Intellektual tadqiqotlar, 9 (2), 121-125.

7. Jumayev, M. (2023). TARIXIY NOMLARNING MANBALARI VA TA'LIQNING ILMIY ASOSLARI. Zamonaviy fan va tadqiqotlar , 2 (10), 568-576.
8. Jumayev, M. (2023). SOURCES OF HISTORICAL NAMES AND SCIENTIFIC BASIS OF STUDY. *Modern Science and Research*, 2(10), 568-576.